

Abdusharifova Sarvinoz

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy o‘zbek she‘riyatining yirik vakillaridan biri – Omon Matjon ijodida tabiat manzaralarining badiiy tasviri, ular orqali ifodalangan falsafiy qatlamlar, ruhiy holatlar va estetik talqinlar tahlil qilinadi. Shoirning lirikasida tabiat obrazlari shunchaki manzara emas, balki inson qalbining ramzi, ruhiy kechinmalarining ichki ovozi sifatida namoyon bo‘ladi. Maqolada Omon Matjonning she‘rlarida uchraydigan tabiat tasvirlari (quyosh, daraxt, suv, osmon, qush, tun, shamol, va h.k.) poetik detallari bilan o‘rganiladi hamda ularning shoirning g‘oyaviy-estetik izlanishlaridagi tutgan o‘rni ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: Omon Matjon, tabiat tasviri, she‘riy ifoda, badiiy tafakkur, milliy poeziya, falsafiy metafora, tabiat obrazlari, inson va borliq.

Kirish. She‘riyat – bu so‘z orqali borliqni, insonni, uning ruhiy kechinmalarini anglash san‘atidir. Har bir buyuk shoir o‘z dunyoqarashi, yurak titrashi, estetik ideali orqali borliqni qaytadan kashf etadi. Omon Matjon ham ana shunday serqirra poetik tafakkur egasidirki, u tabiat manzaralariga shunchaki manzara sifatida emas, balki falsafiy, ma‘naviy, hattoki ontologik darajada yondashadi. Uning she‘rlarida tabiat obrazlari – daraxt, shamol, yomg‘ir, qush, tog‘ va tunlar – barchasi inson ruhiyatining nozik pardalari bilan uyg‘un holda tasvirlanadi.

Adabiyotshunos O‘ktam Mamatov ta’kidlaganidek: “Omon Matjon she‘riyatidagi tabiat obrazlari milliy poetik tafakkurimizning tub ildizlaridan oziqlangan holda yangi zamonaviy badiiy ko‘lamga ega bo‘ldi” [Mamatov O. “Yurakdan chiqqan she‘rlar”, T.: G‘afur G‘ulom nashriyoti, 2002, 117-bet]. Haqiqatan ham, Omon Matjon she‘rlaridagi tabiat tasviri ulug‘vorlikdan emas, balki ichki sokinlik, har bir narsaning mavjudlik sababi ustida yuritilgan mulohazalardan kuch oladi.

Ushbu maqolada Omon Matjonning poetik tafakkurida tabiat obrazlari qanday badiiy-falsafiy yondashuvlar bilan tasvirlanganligi, ularning ramziy, ruhiy va estetik qatlamlari tahlil etiladi. Ayniqsa, tabiat orqali ifodalangan milliy ong, ruhiy iztirob, umuminsoniy

mushohadalar Omon Matjon she'riyatining o'ziga xos poetikasini ochishda asosiy mezon sifatida ko'riladi.

Adabiyotlar tahlili. Omon Matjon ijodidagi tabiat tasvirini ilmiy asosda o'rganish, avvalo, o'zbek she'riyatshunosligi va badiiy tafakkur tarixida tabiat motivining tutgan o'rnini anglashdan boshlanadi. Bu borada Mirtemir, G'afur G'ulom, Abdulla Oripov, Erkin Vohidov kabi shoirlarning lirikasi, ularning tabiatga badiiy yondashuvi muhim bosqich bo'lib xizmat qiladi. Ammo Omon Matjon she'riyatidagi tabiat obrazlari ulardan tubdan farq qiladi – bu obrazlar ramziy-falsafiy talqinga ko'chgan bo'lib, ularni anglash uchun zamonaviy poetika, semiotika va poetik tafakkur mezonlariga murojaat etish lozim bo'ladi.

Adabiyotshunos O'ktam Mamatov Omon Matjon poetikasining mohiyatini tahlil qilar ekan, shunday yozadi: "Omon Matjon she'riyatida tabiat – bu faqat manzara emas, balki fikrning shakliga aylangan obrazdir. Shoir barg, shamol, suv, daraxtni ichki iztirobni tashqariga chiqaruvchi estetik vosita sifatida ko'radi" [O'. Mamatov. Yurakdan chiqqan she'rlar. -Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti, 2002. –117-bet]. Bu fikr Omon Matjon ijodini tahlil qilishda muhim ilmiy tayanch bo'la oladi, chunki u shoirning tabiatga ruhiy-estetik munosabatini ochib beradi.

Adabiyotshunos Sirojiddin Sayyid esa Omon Matjon she'riyatining ma'naviy ildizlarini tahlil etar ekan, quyidagicha yozadi: "Omon Matjon so'z orqali dunyoni anglaydi. Tabiat manzaralarini tasvirlabgina qolmaydi, balki ular orqali dunyoqarashini, hayotiy haqiqatini bayon qiladi" [S. Sayyid. So'z sehri. – Toshkent: "Adabiyot", 2006. – B. 152-bet].

Shoirning "Odamning soyasi quyoshga tushdi" to'plami yuzasidan yozilgan akademik maqolalarda ham tabiat obrazlarining ramziy mohiyati alohida tahlil qilingan. Xususan, filologiya fanlari doktori A. Yo'ldoshev quyidagicha mulohaza bildiradi: "Omon Matjon she'rlaridagi tabiat unsurlari – ularning har biri g'oya tashuvchisiga aylangan: quyosh – ilohiy nur, daraxt – hayot, barg – inson qismatining ramzi, shamol esa o'tkinchi vaqt ifodasidir" [A. Yo'ldoshev. O'zbek she'riyatida zamonaviy timsollar poetikasi. – Toshkent: Fan, 2011. 98-bet]. Shuningdek, "Haqqush qichqirig'i" asari doirasida yozilgan ilmiy maqolalarda tabiat obrazlarining afsonaviy timsollarga ko'chishi, ya'ni haqqush, yovvoyi daraxtlar, tosh va tun obrazlarining ichki qatlamlari psixologik va mifologik kontekstdan ham tahlil qilingan [Qarang: Ziyodulla Umarov. Omon Matjon poetikasining arxaik qatlamlari. "Til va adabiyot" jurnali, 2021, №3, B. 43-49].

Umuman olganda, Omon Matjon ijodini badiiy-estetik, ruhiy-psixologik, ramziy-semiotik yondashuvlar asosida tadqiq etgan ilmiy adabiyotlar shoir tabiatni tasvirlashda nihoyatda

teran ma'nolarni, falsafiy izlanishlarni ifodalaganini tasdiqlaydi. Ularning o'rganilishi maqolamiz uchun puxta nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu ilmiy maqolada Omon Matjon ijodidagi tabiat tasvirining badiiy-falsafiy xususiyatlarini aniqlash va tahlil qilish maqsad qilingan bo'lib, tadqiqot jarayonida adabiyotshunoslik faniga xos bir qator metodlardan foydalanildi.

Avvalo, qiyosiy-tahliliy usul asosida Omon Matjon she'rlarida uchraydigan tabiat obrazlari boshqa zamonaviy o'zbek shoirlari: Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, Rauf Parfi kabi ijodkorlarning poetik qarashlari bilan solishtirildi. Bu esa Omon Matjon poetikasining o'ziga xosligini aniqlashga yordam berdi. Struktural yondashuv yordamida shoir she'rlarida uchraydigan asosiy obrazlar: barg, daraxt, quyosh, shamol, qush, tun, daryo kabi tabiat unsurlarining badiiy funksiyasi, ularning she'r kontekstidagi tuzilishi va semantik vazifalari aniqlab chiqildi. Ushbu obrazlarning izchil ravishda takrorlanishi orqali poetik struktura va kompozitsion birlik aniqlandi. Shuningdek, psixologik va ruhiy yondashuvlar asosida tabiat manzaralarining inson qalbidagi kechinmalarni ifodalovchi vosita sifatidagi roli, shoir ruhiyatidagi muayyan holatlarning tabiat orqali poetik ifodalanishi o'rganildi. Umuman olganda, tadqiqot metodologiyasi Omon Matjon she'riyatidagi tabiat tasvirini badiiy-estetik, ramziy-falsafiy, ruhiy-psixologik yondashuvlar orqali har tomonlama ochib berishga yo'naltirilgan.

Tahlil va natijalar. Omon Matjon ijodining estetik qudrati, avvalo, uning tabiat obrazlariga bergan g'oyaviy-falsafiy yondashuvida yaqqol ko'zga tashlanadi. Shoir tabiatni kuzatmaydi – u tabiatning o'ziga aylanadi. Barg, daraxt, shamol, tun, quyosh, haqqush kabi obrazlar shunchaki manzara emas, balki inson ongi, ruhiyati, kechinmasi va mavjudlik borasidagi mulohazalarning badiiy timsollaridir. Bu tasvirlar ko'p hollarda shoir qalbining tovushi, hayot haqidagi ichki falsafasining so'zga ko'chgan shaklidir.

Soyamni kuzday sarg'aytib yotgan bu kun,

Men kuzni emas, o'zimni kechdim.

Ko'zimda – to'kilgan yaproqlar mungi,

Yaproqlar ostida sokin kechmishim.[Omon Matjon. Odamning soyasi quyoshga tushdi. – Toshkent: Sharq, 2004. – 25-bet.]

Bu satrlarda kuz manzarasi orqasida inson ruhining zaifligi, kechinmalari tasvirlanadi. Yaproqlar – o'tmish, sokinlik – yashirin iztirob timsoliga aylanadi. Tabiat shunchaki fon emas, balki shoir ongidagi fikr oqimini ifodalovchi poetik vositadir.

Haqqush qichqiradi tunda yolg'iz,

Go'yo yuragimning chinqirigidek.

Qush emas – yurak chirqiraydi tunlar,

Tabiat ham tushunadi yurakni demak.[Omon Matjon. Haqqush qichqirig'i. –Toshkent: Sharq, 2018. 58-bet]

Haqqush – ramziy qush. Uning qichqirig'i shoir ichki azobining poetik ifodasi bo'lib, tun – ruhiy kechinmalar foniga aylanadi. Tabiat voqealari shoir qalbidagi dard bilan uyg'unlashadi.

Shamol chayqayotgan osmon chetidan,

So'zsiz yig'layapti yelkamda daraxt.

Ko'kka qarayman – salobat jimjit,

Tabiatda ham bor ko'z yoshu taqdir.[Omon Matjon. Odamning soyasi quyoshga tushdi. – Toshkent: Sharq, 2004. 78-bet]

Osmon – kuch, shamol – beqarorlik, daraxt – sukutdagi iztirob. Shoir tabiatni insondek "yig'latadi", u bilan dardlashadi.

2001-yilda "Adabiyot uchqunlari" nashriyotida nashr etilgan "Odamning soyasi quyoshga tushdi" to'plamida tabiat obrazlari yanada chuqurroq ontologik-falsafiy qatlamda paydo bo'ladi. Shoir o'zligini anglash, haqiqatga yetishish, mavjudlik haqida mushohada yuritishda tabiat manzaralarini o'ziga xos ramziy vosita sifatida ishlatadi.

"Quyosh tushdi soyamga – soya qochmadi.

Men o'zimdan o'zimgagina o'xshab qoldim..."[Omon Matjon. Odamning soyasi quyoshga tushdi. –Toshkent: "Adabiyot uchqunlari", 2001. –19-bet]

Quyosh bu yerda ilohiy nur, haqiqat timsolidir. Soya esa inson "men"ining dunyodagi in'ikosi. Odatda quyosh tushganda soya qochadi – ammo bu yerda u qochmaydi. Bu esa mavjudlikning ichki ziddiyati, haqiqat bilan yuzlashuvdan cho'chimaydigan ruhiy holatni ifodalaydi. Shoir quyoshni tashqi manzara sifatida emas, ruhiy-ontologik yorituvchi kuch sifatida qabul qiladi.

"Daryo ortida yelkam qoldi – men esa yelkasiz keldim..."[Omon Matjon. Odamning soyasi quyoshga tushdi. –Toshkent: "Adabiyot uchqunlari", 2001. 38-bet]

Bu yerda “daryo” – vaqt, hayot yo‘li; “yelka” – orqa, tayanch, kuch ramzi sifatida ishlatiladi. Shoir tabiat manzarasi orqali o‘zining tashlab ketilgan, mag‘lub holatini ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, Omon Matjonning she‘riyati – bu tabiat bilan inson qalbi o‘rtasidagi nozik rishtalarni ochib beruvchi poetik olamdirdir. U tabiat manzaralarini oddiy tasvir emas, balki inson ruhiyati va falsafiy mushohadasining badiiy ko‘zgusi sifatida talqin etadi. Uning she‘rlarida tabiat tasvirlari orqali inson va muhit, ruh va borliq o‘rtasidagi ziddiyatlar, uyg‘unliklar poetik shaklda ochib beriladi. Shuningdek, shoir tabiatni o‘zining ichki monologi sifatida talqin etadi – u bilan suhbatlashadi, unga yuragini tutadi. Bu jihatlar Omon Matjon she‘riyatining ichki dramatzimini, ruhiy chuqurligini va milliy poetik tafakkurga xos tasvir usullarini ochib beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Omon Matjon. Odamning soyasi quyoshga tushdi. – Toshkent: “Sharq” nashriyoti, 2004. – 96 b.
2. Omon Matjon. Haqqush qichqirig‘i. – Toshkent: “Yangi asr avlodi” nashriyoti, 2018. – 176 b.
3. Nazarov Q. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2006. – 288 b.
4. G‘aniyeva H. O‘zbek she‘riyati tahlili: darslik. – Toshkent: Fan, 2007. – 320 b.
5. Rahmon M. Adabiy-estetik tafakkur.”Sharq yulduzi”. – 2005. – №6. 65–72.
6. Karimov I. Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2008. – 176 b.
7. Qurbonov, S. She‘riyat va tafakkur. – Toshkent: Fan, 2001. – 216 b.